

Nederlands esdoorn. Onomasiologie, dialectgeografie en etymologie

Jozef Van Loon, lid van de KANTL; Universiteit Antwerpen

Samenvatting

De esdoorn is in de Nederlandse (en Duitse) dialecten onder honderden benamingen bekend. Tegelijk stelt men vast dat hij in de dialecten zeer vaak met de naam van andere, soms erg verschillende boomsoorten wordt benoemd. Die veel- en gelijknamigheid blijkt een typisch verschijnsel te zijn voor boom- en struiknamen en wellicht ook andere taxonomieën en maakt ze een bijzonder interessant voorwerp voor semantisch onderzoek.

Het woord *esdoorn* is weliswaar typisch Nederlands, maar is desondanks als trefwoord nauwelijks of in het geheel niet aanwezig in onze etymologische woordenboeken. Ook historische bewijspplaatsen zijn erg schaars. Onderzoek van aangrenzende Duitse dialecten en Oudnederlandse plaatsnamen wijst uit dat *esdoorn* teruggaat op **ast-ahorn*, waarmee oorspronkelijk de veldesdoorn werd aangeduid. Het woord moet in de middeleeuwen aan een dialect uit de westelijke Eifel zijn ontleend, mogelijk door toedoen van de abdij Prüm. Het woord kon zich in de nieuwe tijden moeiteloos over het hele Nederlandse taalgebied verspreiden omdat het een voor de hand liggende uitwerp bood voor de gelijknamigheid met de es.

Abstract

The maple tree is known in Dutch (and German) dialects under hundreds of different denominations. Conversely, it is often denominated homonymically in the dialects by the name of various different tree species. The amazing diversity and uniformity of denominations appears to be a typical phenomenon of tree and plant names and makes them a promising field for onomasiological investigations.

The Dutch word for maple, *esdoorn*, is typically Dutch. Nevertheless, it is absent from the etymological dictionaries. It is also scarcely attested in older Dutch texts. A comparison with neighbouring German dialects and with old toponyms reveals that *esdoorn* is derived from **ast-ahorn*, literally ‘bough-maple’, which originally denoted the field maple (*Acer campestre*). The ancestor word **ast-ahorn* was borrowed at an early date from German dialects in the western Eifel, possibly under the influence of the abbey of Prüm. It was able to spread easily over the Low Countries as it provided an apt way out for the confusing homonymy with another tree-name, *es* ‘ash’, which was the usual denomination for ‘maple’ in Dutch dialects.

Correspondentie

Jozef Van Loon
Universiteit
Antwerpen
Prinsstraat 13,
2000 Antwerpen
Email
leden@kantl.be

1. DE VEELNAMIGHEID VAN DE ESDOORN

1.1. DE ESDOORN IN DE DIALECTEN

Uit de woordgeografische monografie *Der Ahorn* van de Duitse dialectoloog Walther Mitzka (1950, p. 77-80) blijkt dat de esdoorn in het Duitse taalgebied onder meer dan tweehonderd verschillende benamingen bekend staat. Enkele daarvan zijn: *apeldern*, *maßholder*, *effelten*, *astert*, *adler*,¹ *hornbaum*, *abhorn*, *abholtere*, *afoldernbaum*, *lenne*, *leinbaum* ‘Spitzahorn’ e.v.a. (Mitzka, 1950, p. 20-21). Ook in de Nederlandse dialecten komen niet minder dan ca. zeventig verschillende benamingen voor. Daarbij vormen benamingen naar de karakteristieke tweevleugelige vruchtjes, die wel het meest tot de verbeelding van de gewone voorbijganger spreken, een opvallend grote groep: *brillen-*, *flikkerkes-*, *molen-*, *neusjes-*, *prikneusjes-*, *propellertjes-*, *vleugel-*, *vlieger-tjes-*, *vlinder-*, *vliegmachientjes-*, *wieltjes-*, *zeildertjesboom* enz. (Databank Plantennamen in de Nederlandse Dialecten, PLAND, i.v. *esdoorn*).²

Gelet op de grote hoeveelheid ‘synoniemen’ lijdt het geen twijfel dat er in het verleden nog vele andere moeten hebben bestaan, die nu zijn verdwenen. Kiliaan vermeldt *maeshout*, dat door De Vries (1997, i.v. *maas*) in verband wordt gebracht met Oudnoors *møswa* ‘ahorn’ (zie ook Mitzka, 1950, p. 31). Een laatmiddeleeuws glossarium vermeldt, weliswaar als glosse bij *Carpinus mirrus* (in feite ‘hagebeuk’), de benamingen *maserenboem* en *maselaerboem* (De Man, 1964, p. 78; ook Heukels-Brok, 1907, p. 1-2). Het woord is wellicht verwant met Engels *mazer wood* en Duits *gemasertes Holz* ‘gemarmerd hout’ en wijst op de mooi geaderde tekening waarvoor het hout van de esdoorn bekend is. Hetzelfde motief is verantwoordelijk voor de Middelnederduitse benaming *flader(boom)*, die omstreeks 1940 nog enkel bekend was in Recklinghausen (Mitzka, 1950, p. 31). Mogelijk zit het woord in het Noord-Bra-bantse toponiem *Vladeraken* (Someren 1381 *in loco dicto vladeracken*; Lierop 1328 *vlederakker*) (Beijers, 2010) en vandaar misschien in de familienaam Flearackers.

¹ De benaming *adler* is waarschijnlijk ontstaan als een hypercorrecte vorm van de dialectbenaming *aar* ‘esdoorn’, die in het Duits homonymisch is met het archaïsche woord *Aar* ‘adelaar, arend’.

² De PLAND-databank is samengesteld op basis van zeer heterogeen materiaal en daarom erg kritisch te gebruiken. Dat de gegevens in verband met de esdoorn tot op zekere hoogte betrouwbaar zijn, blijkt uit de grote overeenstemming met de Duitse dialectopgaven die een al even warrige woordkaart opleveren (Mitzka, 1950).

Nog andere oude benamingen voor de esdoorn zijn in het Nederlands nog slechts in toponiemen bewaard, zoals *aher*, dat voortleeft in de plaatsnamen Aarle, Taarlo, Arendonk, Arenbroek e.d. (Van Loon, 2011). De Duitse dialectbenamingen *hornbaum* en *apeldern* zijn misschien bewaard in respectievelijk het Gelderse *Hornlo* (nu Koudhoorn), dat in die vorm al overgeleverd is in 855, en in de plaatsnamen *Apeldoorn*, *Appeltern*, die dan etymologisch niet zomaar met ‘appelboom’ zijn gelijk te stellen (zie 1.2.d.).

De onwaarschijnlijk grote diversiteit in benamingen is behalve aan de vele eigenschappen waarvoor de esdoorn bekend is (zie 1.3.), slechts in geringe mate toe te schrijven aan het grote aantal esdoornvariëteiten, dat wereldwijd meer dan honderd bedraagt, maar waarvan er slechts een paar taalkundig voor ons relevant zijn. Zo’n variëteit is waarschijnlijk verantwoordelijk voor de benaming *mäppel*, *meppeln* in een klein Centraal-Duits dialectgebied, die mogelijk ook bewaard is in de Drentse plaatsnaam Meppel (1141 *Meppele*) (zie 1.2.b en d). Met die naam is wel niet de gewone esdoorn bedoeld, maar de veldesdoorn (*Acer campestre* of Spaanse aak). In Engeland, waar de esdoorn *maple* heet (oe. *mapultreo*), is de veldesdoorn namelijk de enige oorspronkelijk inheemse esdoornsoort. De gewone esdoorn draagt er de uitheemse naam *sycamore*.³

1.2. ONOMASIOLOGISCHE KENMERKEN VAN DE VOLKSBOTANICA

De grote diversiteit in benamingen is echter niet zozeer het gevolg van de soortenrijkdom, maar van de onomasiologische onvastheid die zo kenmerkend is voor begrippen uit de volksbotanica. In tegenstelling tot wat de moderne, geürbaniseerde mens meestal denkt, behoren en behoorden de meeste bomen en struiken ook in de overwegend rurale gemeenschappen van weleer niet tot de directe leefwereld van de modale plattelandsbewoner (zo reeds Björkman, 1902, p. 204-6). De mindere vertrouwdheid van de meeste mensen met de omgevende flora komt behalve in de zeer grote hoeveelheid benamingen voor de esdoorn nog op diverse andere wijzen in de taal tot uiting:

a) Lexicale versnippering

De Duitse dialectkaart met de namen van de ahorn (Mitzka, 1950; 1951) illustreert treffend hoe grillig de isoglossen van boom- en plantnamen vergeleken

³ Over het al dan niet inheemse karakter van de gewone esdoorn wordt in de botanische literatuur fel gediscussieerd (Green, 2005).

bij andere woordkaarten verlopen. Ook binnen wat grotere homogene woord-arealen duiken steeds weer geïsoleerde afwijkende benamingen op. Het versnipperde kaartbeeld is niet enkel het gevolg van de grote diversiteit in benamingen. Het zeer grote aantal liggende streepjes op Mitzka's kaarten, die staan voor ontbrekende gegevens ('*Angabe fehlt*'), maakt duidelijk dat het afgevraagde begrip op grote schaal bij de informanten niet of nauwelijks bekend was. Ook het grote aantal apert foutieve antwoorden die Mitzka (1950, p. 44-5) in zijn dialectenquête signaleert, zijn voor een groot deel aan een gebrekkige kennis van de boom toe te schrijven.

b) Hoog aantal leenwoorden

De relatieve onbekendheid van de modale mens met de wereld van bomen en planten blijkt ook uit de grote hoeveelheid leen- en bastaardwoorden. In de Nederlandse dialecten staat de esdoorn onder meer bekend als *aak*, *abeel*, *acacia*, *ahorn*, *aker*, *arabel* (< Frans *érable* < lat. *acerabulus*), *canada*, *maple-leaf*, *plaan* (< Frans *plane*), *plataan*, *sycomore* (PLAND; Heukels, 1907, p. 2). Het grote aantal recente leenwoorden wijst erop dat sommige boomnamen niet tot het oude taalerfgoed behoren, maar afkomstig zijn uit vaktalen van botanici, planters, tuinarchitecten, timmerlieden, houtvesters enz. Van het geïsoleerde Oostfaalse *mäppel* (zie 1.1.) wordt verondersteld dat het tijdens de 18^e eeuw via de houthandel aan het Engels werd ontleend (Mitzka, 1950, p. 29).

c) Hoog aantal verduidelijkende samenstellingen

Verduidelijkende samenstellingen worden doorgaans beschouwd als randverschijnselen in de woordvorming. Ze blijven in het Nederlands beperkt tot schaarse voorbeelden als *wal(vis)*, *wind(hond)*, *struis(vogel)*, *muil(dier)*, *Kongo(stroom)*, *Teren(burch)* (Terwaan). Het verschijnsel, dat in classificerende taalfamilies als Chinees en Bantoe tot een grammaticaal systeem is uitgebouwd,⁴ dient er in het Nederlands toe minder vertrouwde begrippen te verduidelijken door middel van een classeem (over de twee soorten verduidelijkende samenstellingen zie Van Loon, 2000, p. 40-41). Opmerkelijk is dat deze marginale manier van woordvorming in geen enkel woordveld zo sterk vertegenwoordigd is als in dat van boom- en struiknamen. Zelfs de bekendste en meest prototypische boomsoorten ontsnappen er niet aan, zoals blijkt uit de benamingen *beukenboom*, *eikenboom*, *lindenboom*, *esboom*, *Ahornbaum*, *Eichbaum* en vele andere in Nederlandse en Duitse dialecten (PLAND; Mitzka, 1950, p. 42).

⁴ Substantieven krijgen er naargelang van de semantische klasse waartoe ze behoren (animaat, lager levend wezen, werktuig, plaats...) een affix of classeem.

Verduidelijkende samenstellingen bij boomnamen zijn geen recent verschijnsel dat pas ontstond als gevolg van verstedelijking of van de toenemende vervreemding van de mens van de natuur. Al in het Oudhoogduits zijn tal van voorbeelden te vinden, zoals *aornboim*, *erlunboum*, *hasalboum*, *holluntar-boum*, *hulisboum*, *weckelderboum* enz. (Björkmann, 1902, p. 208).

Die vaststelling is historisch-taalkundig van belang, omdat ze een nieuw licht werpt op de oorsprong van het suffix *-ter*, dat kenmerkend is voor vele boom- en struiknamen: *heester* (waaruit Frans *hêtre*), dial. *herenteer*, *notelteer*, *elsen-teer*, *holenteer*, *vlie(de)r*, du. *Holunder*, *Rüster*, *Flieder*, *Wacholder*, oe. *apul-der*, ono. *apaldr*. Ook bij de esdoorn komt het voor blijkens de dialectbenaming *ezzelteer* in Meerbeke bij Aalst (PLAND). De naam is al oud. Hij is al in 1657 als *esselteer* overgeleverd in de Costuymen van Brussel (WNT, i.v. *eschdoorn*).⁵

Volgens Krahe & Meid (1969, p. 61, 184) gaat *-ter* terug op een suffix *-dra* van onbekende oorsprong. Aangezien verduidelijkende samenstellingen ook in het verleden een courant verschijnsel waren bij boomnamen, ligt het voor de hand dat *-ter* in vele dendroniemen het verschrompelde restant is van het substantief **trew(a)*, got. *triu*, eng. *tree*, zw. *trä(d)* ‘boom’. Het verklaart waarom het suffix uitsluitend te vinden is bij boom- en struiknamen en niet bij andere woorden. Het voornaamste bezwaar dat tegen die verklaring wordt opgeworpen, is de afwisseling van *tr*, *dr*, *br* (*apulder*, *Flieder*, *heester*), die niet met de normale klankwetten te beregelen is. Het is voldoende bekend dat de klankwetten niet zonder meer van toepassing zijn op onbeklemtoonde lettergrepen en op volle lexicale elementen, zoals **trewa* ‘boom’, die hun beklemtoning en betekenis verliezen en tot loutere suffixen evolueren.

d) Homonymie door fonetische evolutie (homofonie)

Een ander opvallend verschijnsel bij boom- en struiknamen is homonymie. Door fonetische evolutie is de benaming *ahorn* in sommige Duitse dialecten homonymisch geworden met *Ähre* ‘korenaar’ of kon *ze*, in combinatie met volksetymologie, probleemloos samenvallen met *einhorn* ‘eenhoorn’ of *eichhorn* ‘eekhoorn’ (Mitzka, 1950, p. 15). De homonymie bij boomnamen is echter nog veel ingrijpender en treedt zelfs op binnen de categorie van de boomnamen zelf.

Door fonetische evolutie zijn verschillende boomsoorten in naam volledig samengevallen zonder dat dit verwonderlijk genoeg tot begripsverwarring leidde. Een frappant voorbeeld is de benaming voor de esdoorn in sommige

⁵ Hij gaat wellicht terug op **hazelteer* en is dan een voorbeeld van gelijknamigheid (zie 1.3).

Nederduitse dialecten. De dialectbenaming *ellern* is er door klankevolutie volledig homonymisch geworden met zowel die van de els (*Erle*) als van de vlier (*Holunder*). Toen bij de Duitse enquête aan de dialectsprekers werd gevraagd hoe zij de vlier benoemden, keken ze verbaasd op. Ze hadden immers het antwoord *ellern* net tevoren al gegeven bij de vraag hoe in hun dialect de esdoorn heette (Mitzka, 1950, p. 33; zie hierna).

De grote tolerantie van boomnamen voor homoniemen verklaart mogelijk ook het bestanddeel *appel* in sommige Duitse dialectbenamingen van de esdoorn: *apeldern*, *effelten*, *afoldernbaum*. De benaming kwam al in het Middelnederduits voor (Björkmann, 1902, p. 212). Ook Mitzka (1950, p. 28, 31) neemt aan dat de naam oorspronkelijk **mapuldra* luidde, dat blijktens het Engelse *maple* en oe. *mapultreo* de oude benaming is voor de veldesdoorn. *Apeldern* ‘esdoorn’ ontstond wellicht door verkeerde afsplitsing (afaeresis) in vaak voorkomende plaatsbepalingen in de datief enkelvoud zoals **an themu (m)apuldra*. Ook de dialectgeografie van beide vormen wijst in die richting. Het Duitse dialectgebied waar *ep(p)elster* voorkomt (omgeving van Göttingen, Einbeck, Northeim), raakt ten westen aan een Oostfaals gebiedje met *miäpel*, *mäppel* (streek van Detmold, Paderborn, Höxter). De daartussen te verwachten mengvorm **mapelster*, **mep-pelster* komt weliswaar niet voor, maar heeft vroeger zeker bestaan blijktens Oud-saksisch *mapulder* en Middelnederduits *mapeldorn* (Mitzka, 1950, p. 29).

e) Hoge graad van gelijknamigheid (systemische homonymie)

De homonymie tussen boomnamen is niet alleen het accidentele resultaat van fonetische slijtage in combinatie met volksetymologie. Het benoemen van bomen met de naam van een andere boomsoort is zelfs zo frequent dat het bijna systemisch kan worden genoemd.

Merkwaardig is dat onder de vele benamingen van de esdoorn zowat alle andere boomnamen vertegenwoordigd zijn. In Duitse dialecten staat hij onder meer bekend onder de namen *Rüster* (in feite ‘olm’), *Hainbuche* (‘hagebeuk’), *Erle* (‘els’), *Eiche*, *Akazie*, *Eberesche* (‘lijsterbes’) (Mitzka, 1950, p. 38-45). In de Nederlandse dialecten is het beeld nog bonter. De esdoorn kan er aangeduid worden met bijna het volledige gamma van boomnamen: *abeel*, *acacia*, *beuk*, *canada*, *eikenboom*, *els*, *es*, *esp*, *gele regen*, *hagendoorn*, *haveres*, *hazelaar*, *hulst*, *iep*, *linde*, *meidoorn*, *plataan*, *sleedoorn*, *wilg* (PLAND; Mitzka, 1950, p. 8; WVD 1996).

In enkele gevallen wordt aan de oneigenlijke boomnaam ter onderscheiding een voorbepaling toegevoegd, maar het aantal gevallen is buiten verwachting

niet erg hoog. In de Duitse dialecten zijn dat o.m. de benamingen *Fledersche*, *Langespe*, *Steinespe*, *Gahlbuche*, *Kleinrüster* (Mitzka, 1950, p. 39). Ook in de Nederlandse dialecten zijn zulke differentiërende voorbepalingen bij een ‘vreemd’ of oneigenlijk dendroniem bekend. Zeer opvallend daarbij is dat ze uitsluitend voorkomen in combinatie met de boomnaam *es*: *beefes*, *averechte es*, *doornes*, *klateres*, *mannetjeses*, *vleugeles*, *vliegeres*, *wijfjeses*, *zilveres* (PLAND). Dat dit geen toeval is, zal hierna blijken (zie 3.2.).

De frequente gelijknamigheid van bomen met andere boomsoorten is ongetwijfeld toe te schrijven aan hun mindere bekendheid bij de doorsneetaalgebruiker. Het verwondert dan ook niet dat het verschijnsel nauwelijks voorkomt bij de meer bekende, prototypische boomsoorten eik, beuk of linde. De woordkaarten met deze boomnamen vertonen ook niet de versnippering die we op de kaart van de esdoorn aantreffen (zie de desbetreffende kaarten in PLAND).

1.3 MOTIEVEN VOOR DE GELIJKNAMIGHEID

Boom- en struiknamen blijken een erg interessant en nauwelijks bestudeerd domein te zijn voor onomasiologisch onderzoek. De vele voorbeelden van gelijknamigheid die we er aantreffen, kunnen bezwaarlijk allemaal worden toegeschreven aan enquêteringsfouten of vergissingen van de dialectsprekers. In de meeste gevallen berust de gelijknamigheid en naamsoverdracht bij dendroniemen op een vorm van betekenisoverdracht, die echter duidelijk verschilt van wat gewoonlijk wordt verstaan onder metonymie en metaforiek. De gelijknamigheid tussen boomnamen is daarvoor te frequent en te alledaags. Ze berust niet op het bewust nastreven van beeldrijke effecten maar eerder op onbeholpen associaties door gebrekkige kennis van de flora. In een ruimer verband bekeken vertonen de motieven raakpunten met de *plantlore* van natuurvolkeren en de volksgeneeskunde⁶ of met de manier waarop in klasserende talen nomina aan grammaticale klassen worden toegewezen (daarover Craig, 1986).

De motieven waarom de esdoorn met de naam van een andere boomsoort wordt benoemd, zijn meestal nog relatief eenvoudig te achterhalen. Zo berust zijn oneigenlijke benaming *plataan* onder meer op de grote gelijkenis in blad-vorm. De veel zeldzamere gelijknamigheid met de beuk berust misschien op de (vage) overeenkomst in de (nootjesachtige) vruchtjes. Mogelijk is dat ook een van de motieven voor de gelijknamigheid met de es (zie echter 3.2.).

⁶ Waarbij aan planten een geneeskrachtige werking wordt toegeschreven op grond van uiterlijke overeenkomsten, zoals curcuma ter bestrijding van geelzucht of noten ter versterking van de hersenen.

Een belangrijker rol in de gelijknamigheid spelen functionele overeenkomsten. De veldesdoorn heet in sommige Duitse dialecten *Hainbuche* omdat hij zoals de haagbeuk vaak tot haag wordt teruggesnoeid. Hegvorming is wellicht ook de reden voor de gelijknamigheid met de hazelaar (*esselteer*). In Alphen (Noord-Brabant) en in Mecklenburg heet de esdoorn *iep*, al lijken zijn blad en vrucht allerminst op die van de olm (Mitzka, 1950, p. 36-37). De gelijknamigheid is toe te schrijven aan het feit dat beide vaak als laan- en parkbomen werden aangeplant en dat de esdoorn een geschikte vervanger bleek voor de door ziekte zeldzaam geworden olm. Ook de frequente esdoornbenamingen *plataan* en *acacia* zijn op die manier te verklaren. De gelijknamigheid met de linde is te verklaren door het lommer dat beide bomen bieden.

In enkele gevallen is het motief voor de gelijknamigheid enkel nog te achterhalen met kennis van de historische achtergronden. In Rudolstadt (Thüringen) wordt de esdoorn *Pfaffenhütchen* 'kardinaalsmuts' (Euonymus) genoemd, in de Pfalz *Harriegel* 'kornoelje'. De verklaring voor die verwonderlijke gelijknamigheid is wellicht dat uit de drie genoemde houtsoorten garenklossen werden gemaakt (Mitzka, 1950, p. 43).

De grote tolerantie van boomnamen voor homonymie en vooral gelijknamigheid roept methodologisch vragen op bij een van de klassieke verklaringsprincipes van de dialectgeografie, de *thérapeutique verbale* of homonymievrees. Volgens dat principe zullen twee woorden uit dezelfde betekenisfeer die door fonetische evolutie dreigen samen te vallen, zich van elkaar distantiëren, ofwel doordat er een gewoon verdwijnt (zoals gebeurd is met het Zuid-Franse *gat* in de betekenis 'haan', omdat het woord gelijkkluidend was geworden met het woord voor 'kat') ofwel door beide vormelijk te differentiëren, zoals gebeurde met Duits *Stadt* 'stad' en *Stätte* 'plaats' (Van Loon, 2000, p. 206-7). De dialectoloog Mitzka (1950, p. 35) drukte er dan ook zijn verbazing over uit dat de dialectbenaming *ellern* in complete tegenspraak met het principe van de homonymievrees in sommige Noord-West-Duitse dialecten niet minder dan drie zeer verschillende boomsoorten kon aanduiden: de esdoorn, de els en de vlier. Nog verwonderlijker was dat die gelijknamigheid niet recent was, maar al in het Middelnederduits voorkwam, zonder dat blijkbaar in al die eeuwen de behoefte was opgekomen de homoniemen te desambigueren.

Een verklaring voor die extreme en op het eerste gezicht hinderlijke gelijknamigheid is er voorlopig niet. In enkele gevallen mag worden aangenomen dat ze kon ontstaan doordat gelijknamige boomsoorten door hun totaal tegengestelde biotoopeisen nooit in elkaars buurt voorkomen waardoor hun homony-

mische benaming dialectgeografisch niet tot een semantisch conflict leidt. De gelijknamigheid van de els en de esdoorn in Nederduits *ellern* heeft er mogelijk niet tot een betekenisconflict geleid omdat de els een voorliefde heeft voor natte gebieden, terwijl de esdoorn daar juist niet gedijt. Op microniveau zou zich hier hetzelfde voordoen als wat wordt aangenomen voor sommige Indo-Europese boomnamen, die eveneens merkwaardige betekenisverschillen vertonen naargelang van het areaal waar ze voorkomen. Het bekendste voorbeeld is het Indo-Europese woord voor ‘beuk’ (**bhāghā*), dat bij afwezigheid van beuken in Griekenland, in het Grieks ‘eik’ (*phēgos*) kon gaan betekenen.

2. DE ETYMOLOGIE VAN NEDERLANDS *ESDOORN*

2.1. *ESDOORN* IN HET MIDDELNEDERLANDS

Volgens de Databank van Nederlandse Plantennamen (PLAND) is *esdoorn* in alle dialecten van het Nederlandse taalgebied bekend. Het nu typisch Nederlandse woord is echter in het Middelnederlands nauwelijks overgeleverd. De oudste vermelding is *asdoren* in een West-Vlaams handschrift uit 1348 (MWB), waar het het Latijnse *platanus* vertaalt. De vorm met anlautende *a*-bestaat nog steeds in enkele Zuid-Nederlandse dialecten. Het woord is daarnaast nog te vinden in een laatmiddeleeuws glossarium, uitgegeven door L. De Man (1964, p. 78), waar het als *ascorenboem* Latijns *Platanus* glosseert. De Man vermoedt dat de glosse een verschrijving is en stelt voor *ahorenboem* te lezen. Gelet op de vaak voorkomende paleografische verwarring tussen de letters <c> en <t> is *ascorenboem* waarschijnlijk echter een verlezing voor *astorenboem*. Het Middelnederlandse woord vertoont dan een duidelijke verwantschap met de nog levende dialectbenamingen *aster(t)*, *asthorn*, *astern*, *asterbaum*, die in het Duitse taalgebied alleen bekend zijn in een langgerekte strook die zich uitstrekt van Schleiden over Prüm tot in het noorden van Luxemburg (Mitzka, 1950, p. 32, tweede kaartje).

De etymologie van *esdoorn* en *aster(t)* is niet bekend. Mitzka (1950, p. 32) neemt terecht aan dat het mnl. *asdoorn* secundair onder de invloed van de boomnaam *esch* tot *esdoorn* is vervormd. Door volksetymologie ontstond aldus een doorzichtige samenstelling (vgl. *hamaca* > *hang-mat*, *puberteit* > kindertaal *puber-tijd*), waarbij andere boomnamen zoals *haagdoorn*, *meidoorn*, *sleedoorn*, waarin het woord *doorn* in tegenstelling tot *esdoorn* semantisch wél terecht is, model hebben gestaan.

Verwonderlijk is wel dat dit nochtans uniek Nederlandse woord niet voorkomt in de vele etymologische woordenboeken die het Nederlands ondertussen telt (Franck-van Wijk, 1936³, de Vries-de Tollenaere, 2004²³, van Veen-van der Sijs, 1997²; Philippa e.a., 2003-2009).⁷ De volumineuze woordenboeken die de laatste jaren werden geproduceerd, geven in tegenstelling tot hun voorgangers wel uitvoerige informatie over internationalismen als *Escuriaal*, *eskader* of *eskimo*, maar het typisch Nederlandse *esdoorn*, dat daar als trefwoord ergens tussenin had moeten staan, zoekt men er vergeefs.

2.2. TOPONYMISCHE BEWIJSVORMEN

Oudere vormen dan *asdoren* uit 1348 zijn niet bekend. Aangezien het geografisch zoveel beperktere *aar* voor ‘esdoorn’ echter niet zelden in Nederlandse plaatsnamen wordt aangetroffen, mag a fortiori worden verondersteld dat dit ook het geval is met de zoveel bekendere benaming *esdoorn* of *asdoren*. Mogelijk is dat het geval in volgende Noord-Brabantse toponiemen, al geven die uiteraard geen uitsluitel over hun eventuele oorspronkelijke betekenis ‘esdoorn’: Erp 1427 in ‘*t dastaert*, 1450 in *gheen astert*; Tongelre 1423 *eenen beempt die astaert*, 1418 *astertbeempt*; Nuenen 1448 *lxviii virgatis in die astert* (materiaal Beijers, 2010).

Voor nog oudere bewijsvormen zijn we aangewezen op het Toponymisch Woordenboek van Maurits Gysseling (Gysseling, 1960; nu <<http://www.wulfila.be/tw>>). Louter voortgaand op de vormovereenkomst komen volgende toponiemen in aanmerking als eventuele fossielen van *esdoren*, *asdoren*:

- 856 *Astarnascheit* (onbekend, Lommersum, Eifel);
- 10e *Astarlohon*; 1047 *Asterlon* (= Asterlagen, Moers);
- 1142 *Asterth* (= De Hastert, Gavere of Dikkelvenne, O.-VI.);
- 10e-11e (kopie) *Astropon* (onbekend, Ruhrgebied?).⁸

Indien tenminste één van die excerpten een oude vorm van *esdoorn* bevat, lijkt *esdoorn*, *asdoren* in zijn eerste lid het woord *ast* te bevatten, nog bekend in het Duits, waar het zowel ‘grote tak’ als ‘kwast, plaats waar een tak op de stam heeft gezeten’ betekent. De tweede lettergreep in de oudste toponiemen

⁷ Het EWN heeft *esdoorn* wel als trefwoord maar beperkt zich tot wat in het WNT (1917) staat (*es + doorn*).

⁸ Een ander mogelijk voorbeeld is de plaatsnaam Astert (Westerwald, Nassau), in 1182 *Aisterod* (Fürstmann-Jellinghaus, 1913, p. 234).

vertoont steeds <-a->. Herkomst uit *-horn* of *-thorn* is daardoor uitgesloten, in tegenstelling tot het Duitse *Ahorn*, dat al in het Oudhoogduits steeds met *o*-vocalisme verschijnt. Ook herkomst uit het dendronymische suffix *-ter* (zie 1.2.d.) mag op dezelfde gronden uitgesloten worden.

De meest voor de hand liggende oplossing voor het tweede bestanddeel is een afgesloten vorm van de boomnaam zelf. *Esdoorn* of *aster(t)* is dan etymologisch niets anders dan een specificerende samenstelling **ast-ahorn* of **ast-ahur*, die door mindere beklemtoning en door univerbering al vroeg verschrompelde tot **astaur(n)*. Die veronderstelde oervorm stemt goed overeen met de oudste toponymische attestatie 856 *Astarnascheit*, die wel niet toevallig slaat op een plaats in de West-Eifel, waar *aster(n)* nog steeds als dialectbenaming voor de esdoorn bekend is. Een specificerende samenstelling zoals **ast-ahor(n)* is overigens onder de diverse dialectbenamingen voor de esdoorn geen uitzondering. Gelijkaardige voorbeelden zijn *aerhaern*, mogelijk tautologisch uit *aar+ahorn*, en *alhorn* uit *erle-ahorn* (eigenlijk ‘els-ahorn’) in de Duitse dialecten (Mitzka, 1950, p. 23 & 32).

2.3. MOTIVERING VAN DE BENAMING

Het Nederlandse *esdoorn* zou zijn naam etymologisch te danken hebben aan de vele en dichte takken die inderdaad kenmerkend zijn voor deze boom. De vraag rijst dan waarom het Nederlands die typische eigenschap nadrukkelijk heeft geëxpliciteerd door de naam van deze takkenrijke boom nog verder te specificeren als ‘takken-ahorn’. Is hier sprake van een pleonasme of bedoelde men met **astahorn* een ahornvariëteit? Voor die laatste veronderstelling pleiten een aantal argumenten.

Van de esdoorn zijn in de Lage Landen twee inheemse variëteiten bekend, de veldesdoorn (*Acer campestre*) of Spaanse aak, zo genoemd omdat het de enige esdoorn is die zo zuidelijk voorkomt, en de gewone esdoorn, die hoger is en een groter blad heeft (*Acer pseudoplatanus*, zo genoemd wegens de gelijkenis van het blad). De laatste soort biedt door zijn rijke vertakking en breed en dicht gebladerde veel schaduw en beschutting tegen de wind. Vandaar wellicht de benamingen *loverboom* in Ingelmunster en *parapluboom* in Oudega (WVD, 1996, p. 112; PLAND). De gewone esdoorn zou volgens de botanici echter alleen in Zuid-België oorspronkelijk inheems zijn (Van den Bremt, 2005, 239). Hij heeft veeleer de kenmerken van een cultuurboom en wordt vaak aangeplant in parken, lanen en windsingels. Vandaar zijn naam *Chausseebaum* of *Straßenbaum* in sommige

Duitse dialecten. In de Nederlanden werd hij grootschalig als cultuur- en sierboom aangeplant vanaf de zestiende eeuw.

De kleinere veldesdoorn (*Acer campestre*, Spaanse aak) is daarentegen oorspronkelijk inheems en heeft een aantal eigenschappen die hem economisch waardevol maakten. Zijn loof werd vroeger in Alpengebieden gebruikt als bijvoeder voor de dieren. Enkele dialectbenamingen wijzen erop dat dit gebruik ook in de Nederlanden heeft bestaan. In Koudekerke (Zl.) heet de veldesdoorn *beuterblarenboom* en in sommige Rijnlandse dialecten *Geißschinken* ‘geitenham’ (Mitzka, 1950, p. 7). Kiliaan moet het gebruik als bijvoeding hebben gekend blijkens het woord *loof-stroopen* ‘frondare’ (Van den Brecht 225). Volgens sommigen ligt dat gebruik ook aan de basis van de Duitse benaming *Maßholder*. Het eerste bestanddeel zou teruggaan op **mati* ‘voedsel’, nog te vinden in *mes* < *osa*. *matisahs* ‘spijs-snijder’, *metworst*, eng. *meat* (Mitzka, 1950, p. 29, 53, naar E. Schröder).⁹

Relevant voor de interpretatie van *esdoorn* als **ast-ahorn*, meer bepaald als veldesdoorn, is dat deze laatste vroeger speciaal om zijn takwerk werd aangeplant. Hij is gemakkelijk te snoeien en kort te houden en daardoor bijzonder geschikt voor het maken van heggen. Daaraan dankt hij zijn benamingen *Spitzeiche*, *Filzacken* in enkele Duitse dialecten (Mitzka, 1950, p. 7) en zijn gelijknamigheid met andere struikachtigen als hagebeuk en hazelaar (*esselteer*). Nog relevanter is dat de veldesdoorn ook werd aangeplant als knotboom. Zijn takken werden afgezaagd om er allerlei geriefhout van te maken, zoals zweepstokken, stelen, lepels, bogen, fluiten, pluggen, gareklossen en hoenderroesten (Van den Brecht, 2005, p. 239; Mitka, 1950, p. 47-9). De boom ontleent daaraan zijn dialectbenamingen *lepelboom* (*Löffelbaum*), *booghout*, *hennetjeshout* (Z.-O.-Vlaanderen), *Hänkesbaum* (Mitzka, 1950, p. 52, die de benaming anders verklaart; WVD, 1996, p. 113) enz. Het ligt dan ook voor de hand dat de boom aan het gebruiksnuut van zijn takken zijn Nederlandse benaming *esdoorn* (< **ast-ahorn*) te danken heeft. Daarop wijst ook de tweede betekenis van het Duitse *Ast*, dat niet alleen ‘tak’ betekent, maar ook ‘kwast, knoest, weer’ voor de plek op de stam waar de tak is verwijderd. Ook in sommige Limburgse dialecten heeft *aost* die betekenis (Weijnen, 1996, i.v. *aost*).

⁹ Deze etymologie, die nochtans in de oudere uitgaven van Kluges etymologisch woordenboek was te vinden, en die ook door Krahe en Meid (1969, p. 184) wordt aangenomen, is in de 22ste uitgave (Kluge-Seebold, 1989) geschrapt. Daar staat nu gewoon ‘das Vorderglied ist unklar’.

3. DE VREEMDE HERKOMST VAN HET TYPISCH NEDERLANDS *ESDOORN*

3.1. HET BESTANDEEL *AST*

Het woord *ast* voor een tak is bekend in het Oudhoogduits (*ast*) en in het Gotisch (*asts*). In het Oudengels en het Oudnederduits is het niet overgeleverd, maar moet het ooit hebben bestaan blijkens de afleiding *ōst* ‘kwast, weer’ (zie verder). In het Oudfries en het Oudnoors is geen van beide woorden overgeleverd. Ook in het oudere Nederlands is *ast* of zijn afgeleide (*n*)*oest* niet of nauwelijks terug te vinden. Dat is uiteraard bevreemdend aangezien het typisch Nederlandse *esdoorn* etymologisch precies het woord *ast* bevat.

Ast komt in het Middelnederlands slechts een enkele keer voor als benaming voor de dwarsbalken van het Heilig Kruis. Dat wijst erop dat het wellicht berust op een ontlening uit de Duitse stichtelijke literatuur. Het is mogelijk ook eenmaal overgeleverd in *Der Minnen Loep* van Dirc Potter (ca. 1450-1500) in de plaatsbepaling *onder den esten*, dat in het Middelnederlands Woordenboek wordt begrepen als ‘onder de takken’, maar misschien te interpreteren is als ‘onder de esdoorns’. De Dialectatlas van de Nederlandse Plantennamen (PLAND) geeft namelijk voor ‘esdoorn’ eenmaal de melding *est* in Oost-Brabant (België) en eenmaal *estenboom* in Noord-Limburg. Misschien ligt de vorm ook aan de basis van de Gelderse plaatsnamen *Est* (Neerijnen; 1316 *Est*) en *Esveld* (Barneveld; 1334 *Estvelde*, 1380 *tot Estvelt*) (van Berkel en Samplonius, 2006, p. 131), maar zeker is dat allerminst.

Ook het dialectwoord *oest*, *noest* voor een knoest of kwast op de plaats waar een vroegere tak heeft gezeten, komt in het Nederlands nauwelijks voor. Het is gevormd door middel van een verkleurde rektrap op dezelfde manier als *stoep* uit *stap*, *doel* uit *dal*, *droeg* uit *dragen* enz. en veronderstelt het bestaan van een woord met grondtrap /a/ en dus van *ast*. (*N*)*oest* hoort echter alleen thuis in oostelijke dialecten. Het is nog goed bekend in het Limburgs, waar met dezelfde betekenis ook wel eens *aost* voorkomt (van de Wijngaard, 2001, p. 130). Kiliaan noemt *oest* Sicambrisch, wat bevestigd wordt in de Teuthonista (*oyst*). Weiland (1812) noemt het in zijn woordenboek Gronings. In het westelijke Nederlands zijn er nauwelijks voorbeelden van te vinden. Het Middelnederlandsch Woordenboek (i.v. *oest*, *noest*) citeert slechts *genoest hout* uit de middeleeuwse rekeningen van Rotterdam.

Voor de vroege middeleeuwen zijn we voor eventuele vindplaatsen van *ast* op toponymisch materiaal aangewezen. We vinden formeel gelijkende vormen terug in volgende plaatsnamen (www.wulfila.be/tw, tenzij anders aangegeven):

- 1202-1212 *Astene* (= Asten, N.-Br.) (van Berkel en Samplonius, 2006, 35);
1187 *Astina*; 856 *Astine* (kop. 941) (= Astene, O.-Vl.);
1100-1150 *Astenines* (onbekend, arr. Marche);
1015-25 *Astanholte* (= Oesterholz, Detmold).¹⁰

De namen geven uiteraard geen uitsluitsel over de betekenis van **ast*, maar ze lijken te wijzen op een woord **ast-an*, zoals al door Carnoy (1948, p. 27) en van Berkel en Samplonius (2006, p. 35) is voorgesteld.¹¹ De functie van het achtervoegsel *-an* is niet geheel duidelijk. Carnoy vergelijkt de verhouding tussen **ast* en **astan* met die tussen het mannelijke substantief **hag(a)* (bewaard in *Den Haag*) en het zwakverbogen **hagan(a)* (zoals in *hage(n)doorn*).

Het bestaan van het hypothetische **ast-an* lijkt te worden bevestigd door een reeks toponiemen waarin het woord werd uitgebreid met het suffix *-ithja* (of *-ōthu*) of het Romaanse *-etum*, waarmee collectiva van plantennamen werden afgeleid (waaruit Romaanse toponiemen als *Tiloy*, *Quesnoy*, *Corroy* enz.). Het Romaanse *-etum* kon ook worden gehecht aan Germaanse plantnamen wat leidde tot plaatsnamen als *L'Estocquoy* (< **stokketum*) naast *Stokt*, *Halloi* (< **hasletum*) naast *Hasselt*, *Risoi* (< **rīsetum* 'rijshout') naast *Rijst*. De tweetalige collectiva wijzen al dan niet toevallig op struikvormige gewassen of schaarhout. Mogelijk is dat dus ook het geval met het veronderstelde **astan*, waarbij we eveneens zulke afleidingen op *-ithja* en *-etum* (of *-aticum* in het geval van Ernage) aantreffen:

- 888 *Astenid*, 966 *Asteneit* (= Astenet, Walhorn, Verviers) (Carnoy, 1948-9, p. 28);
begin 12^e *Astinetum* (kop. 13e); 1173 *Astenoi* (= Assenois, Lux.);
888 *Astanid*; 930 *Astanid*; 966 *Astaneit* (alle kop. ± 1191) (= Ayeneux, Luik);¹²
814 *Astanido* (kop. 10e) (= Esneux, Luik);

¹⁰ Door Förstemann (1913, p. 283) wordt de attestatie onder het trefwoord *Aust* 'Oost-' gerangschikt.

¹¹ Voor Asten wordt ook *ast* 'smidse' voorgesteld, wat door sommigen in verband is gebracht met de plaatselijke ijzeroerwinning en klokkengieterij.

¹² De lemmatisering onder Ayeneux, die in het TW is aangenomen, lijkt eerder te wijzen op een oervorm zonder /h/ **asenitho*, met een typisch Luiks-Waalse vervluchtiging van /s/. Carnoy (1948, p. 36) brengt de oude vormen daarom onder bij *Astenet*.

- 827 *silua* ... *Astanetum* (= Aigneux, Stoumont, Verviers) (is niet Staneux zoals verondersteld door Carnoy, 1948-9, p. 27, 647);
 946 *Asnatgia* (= Ernage, Namen) (evenwel uit **astan-at-ica*);
 874 *Astnide*; 898 *Astnide*; 966 *Astnithe*; 1164 *Astnida*; 1073 *Astnetensis* (= Essen, Noordrijn-Westfalen).¹³

Ofschoon ze geen uitsluitsel geven over de betekenis van **ast-an*, is het waarschijnlijk dat deze plaatsnamen het Germaanse woord **ast* bevatten. Die veronderstelling vindt steun in de dialectgeografie. Met uitzondering van het Westfaalse Essen zijn alle toponiemen afkomstig uit een eertijds tweetalige Oost-Waalse streek die geografisch direct aansluit bij het Duitse taalgebied, waar *Ast* 'tak' inheems is.

3.2. DE OORSPRONKELIJKE NEDERLANDSE NAAM VAN DE ESDOORN

Ook uit het oudste taal materiaal blijkt dat *ast* en zijn mogelijke afgeleiden (*oest*, **astanetum*, **astaniþja*) thuishoren in het oosten van de Nederlanden. In de rest van het Nederlandse taalgebied zijn vindplaatsen van *ast*, noch in de dialecten noch in toponiemen, nauwelijks te vinden. Het reusachtige Toponymisch Woordenboek van K. De Flou (1914-1953), dat heel westelijk Vlaanderen, inbegrepen Frans-Vlaanderen en een deel van Zeeuws- en Oost-Vlaanderen beslaat, bevat niet één toponiem dat begint met *Aar-*, *Aer-* of *Aster-*. Ten oosten van de Leie zijn de Oost-Vlaamse toponiemen *Astene* en *De Hastert* (uit een collectivum **ast-ahur-ōthu?*) de enige en wegens die dialectgeografische isolatie ook onzekere voorbeelden.

Alles wijst er dus op dat ook het nu algemeen Nederlandse woord *esdoorn* in het grootste deel van de Nederlanden niet inheems is. Het enige gebied waar het dat wel is, is oostelijk Luxemburg en de West-Eifel, met dialectvormen als *aster(t)* (omgeving van Prüm), *aschtert* (o.a. in Mamer), *astern* (Hütterscheid), *aesterten* (Alscheid) enz. Een opvallende gelijkenis met de Nederlandse vorm vertonen een aantal dialectvarianten uit Duitstalig België: *aas-dore* (bij Eupen), *asdorn* (Krombach, Bütgenbach?) (RW, Aanvullingen) en *asthoren* in drie gehuchten rond Sankt-Vith (Boren of Born, Rodt en Walle-rode) (Mitzka, 1950, p. 32, 67, 68). Er zijn dan ook ernstige aanwijzingen dat het woord met de zaak ooit uit dat kleine, erg bosrijke dialectgebied in de Nederlanden zou zijn geïmporteerd.

¹³ Volgens Derks (1990, p. 28-52) betekent de Duitse naam Essen 'streek naar het oosten'. De Ingweoonse ontwikkeling *aust* > *ast* is echter niet eigen aan het dialect van Essen.

Dat de ontlening niet recent is, bewijst Middelnederlands *asdoorn*, dat al in 1348 in een West-Vlaams handschrift voorkomt. Wie de hand heeft gehad in de verspreiding van het woord in de Nederlanden, is wel niet meer concreet te documenteren. Toch is het niet ongegrond te veronderstellen dat het Eifelstadje Prüm daarbij indirect een belangrijke rol heeft gespeeld. Prüm ligt geografisch precies in het hart van het kleine, unieke dialectgebiedje waar de huidige opvolgers van **ast-ahorn* worden gevonden. In de vroege en hoge middeleeuwen was het het belangrijkste centrum van de Eifel door zijn machtige abdij, die door de Karolingen rijkelijk begiftigd werd met uitgestrekte en soms verafgelegen bezittingen. Blijkens het goederenregister van 893 (geactualiseerd in de kopie van 1222) had de abdij ook uitgestrekte bezittingen in Gelderland en Overijssel, waar volgende plaatsen worden genoemd: Monnikhuizen, Velp, Arnhem, Oldenzaal, Zandwijk, Asperen, Wadenhoijen, Hurwenen, Rossum, Zennewijnen, Woudrichem, Voorst, Wamel, Dreumel. In de exploitatie van haar goederen moet de bosbouw een grote rol hebben gespeeld. Het goederenregister van 893 vermeldt verscheidene forestarii (Gammo, Adelardus, Warinus, Bernardus), een *silva foresticula* in de buurt van Villance (Belgisch-Luxemburg) en een hoeveuitbating in Beppenhoven ‘qui custodit forestum’ (Schwab, 1983, p. 201-211 & 240). De monnik Caesarius noteert in de rand van het goederenregister, dat hij in 1222 kopieerde, dat praktisch iedereen in Bitburg leeft van het bos: ‘*omnes homines de Bideburh quasi vivunt de ea (silva)*’ (Schwab, 1983, p. 181). Het goederenregister is echter in de eerste plaats een fiscaal document dat de verplichtingen van de onderdanen opsomt tot het leveren van hout voor verwarming, licht, huizenbouw (*matrimen, scindulas*). Men vindt er dan ook geen boomnamen in of gegevens over aanplantingen of houttransport die relevant zijn voor de verspreiding van het woord *esdoorn*.

Aangezien *esdoorn* geen oorspronkelijk Nederlands woord is, rijst de vraag hoe de boom vroeger in het westelijke en centrale Nederlands dan wel werd genoemd. Gelet op zijn groot nut als gebruiksboom is moeilijk aan te nemen dat de veldesdoorn vroeger bij ons onbekend zou zijn geweest. Het is denkbaar dat het Nederlands daarvoor over een woord beschikte dat ondertussen is verdwenen. In dat geval zou men dat echter vrijwel zeker nog als relict in toponiemen terug moeten kunnen vinden, zoals namen als Aarle, Arendonk (uit **ahor*) en Asterlo (de oude naam van Heiligerlee, Groningen) (uit **ast-ahor*) bewijzen. Voorlopig ontbreekt echter elke aanwijzing in die richting. De reden voor de merkwaardige afwezigheid van een apart woord voor ‘*esdoorn*’ in het West- en Centraal-Nederlands moet dan ook elders worden gezocht.

Nu we weten dat gelijknamigheid een typische eigenschap is van boom- en struiknamen (zie 1.2.e.), is het goed mogelijk dat de esdoorn oorspronkelijk werd aangeduid met de naam van een andere boom. Er zijn voldoende aanwijzingen dat dit de es was.

Es is in de huidige Nederlandse dialecten nog steeds de meest voorkomende benaming voor de esdoorn. Volgens de Databank Plantennamen in de Nederlandse Dialecten (PLAND) komt *es* met de betekenis ‘esdoorn’ 508 maal voor, waarnaast ook nog 31 maal *esboom*. De huidige Nederlandse standaardnaam *esdoorn* komt daarentegen ‘slechts’ 346 maal voor. De benaming *es* voor de esdoorn is bovendien over het hele taalgebied verspreid en is ook Fries (*esk*). *Es* is in de Nederlandse dialecten bovendien de enige boomnaam die met een specificerende bepaling een esdoorn kan aanduiden: *beefes*, *averechte es*, *doornes*, *klateres*, *mannetjeses*, *vleugeles*, *vliegeres*, *wijffjeses*, *zilveres* (zie 1.2.e.).

Het besluit is dat het Nederlands voor de es en de esdoorn aanvankelijk slechts één naam had, te weten *es*. De gelijknamigheid moet lange tijd niet als hinderlijk zijn ervaren, zoals de moderne dialectkaart nog laat zien, waar de dialectbenamingen *es* en *esdoorn* voor ‘esdoorn’ door elkaar voorkomen. De behoefte om beide boomsoorten terminologisch te onderscheiden, is duidelijk pas na de middeleeuwen ontstaan. Wanneer dat precies gebeurde, is bij gebrek aan bewijsplaatsen uit de zestiende tot achttiende eeuw voorlopig niet uit te maken. Mogelijk gebeurde de overname van *astahorn* uit zuidoostelijker dialecten het eerst in de vaktalen van houthandelaars, houtvesters, wagenmakers enz. Aangezien de nieuwe benaming zich pas ten volle in het Nieuwnederlands moet hebben veralgemeend, valt echter ook te denken aan de mode in de 17de-18de eeuw om parken en arboreta aan te leggen. Wellicht brengt een zoektocht in Gelderse of Overijsselse archieven klaarheid in deze zaak.

Literatuur

- Beijers, Henk** (2010). *Van d'n Aabeemd tot Zwijnspuit*. <<http://www.henkbeijersarchieffcollectie.nl>> [8 november 2011].
- Björkmann, Erik** (1902). ‘Die Pflanzennamen der althochdeutschen Glossen.’ *Deutsche Wortforschung*, 2: 202-233.
- Carnoy, Albert** (1948-1949). *Origines des noms des communes de Belgique* (2 dln.). Leuven: Universitas.
- Craig, Colette** (ed.) (1986). *Noun classes and categorization*. Amsterdam: Benjamins.
- De Flou, Karel** (1914-1953). *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen* (18 dln.). Gent: KANTL/Siffer.

- De Man, Louis** (1964). *Middel nederlandse Systematische Glossaria*. Brussel.
- Derks, P.** (1990). 'Der Ortsname Essen.' *Beiträge zur Geschichte von Stadt und Stift Essen*, 103: 28-52.
- de Vries Jan** (1977). *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch*. Leiden: Brill.
- de Vries, Jan** (1997⁴). *Nederlands Etymologisch Woordenboek*. Leiden: Brill.
- Ekwall, Eilert** (1951). *The Concise Oxford Dictionary of English Place-Names*. Oxford: Oxford University Press.
- Förstemann, Ernst & Jellinghaus, Hermann** (1913-1916). *Die deutschen Ortsnamen* (2 dln.). Bonn: Hanstein.
- Green, Ted** (2005). 'Inheems karakter en biodiversiteitswaarde van Gewone esdoorn.' *Bosrevue*, 11: 9-10
- Gysseling, Maurits** (1960). *Toponymisch Woordenboek* (2 dln.). Brussel: BICN. Online op <<http://www.wulfila.be/tw/>>
- Heukels, Hendrik & Brok, H.J.T.M.** (1907; 1987²). *Woordenboek der Nederlandsche volksnamen van planten*. Amsterdam (Utrecht²): Koninklijke Natuurhistorische Vereniging.
- Holthausen, Ferdinand** (1974). *Altenglisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter.
- Kluge, Friedrich, Seebold, Elmar et al.** (1989). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*.²² Berlijn-New York: de Gruyter.
- Krahe, Hans & Meid, Wolfgang** (1969). *Germanische Sprachwissenschaft III: Wortbildung*. Berlijn-New York: de Gruyter.
- Kuhn, Hans** (1973). 'Ahorn'. In Hoops, J.; Beck, H. e.a. (red.) (1973-2008), *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* (35 dln.). Berlijn-New York: de Gruyter.
- Künzel, R., D.P. Blok & Verhoef, J.M.** (1989). *Lexicon van Nederlandse toponiemen*. Amsterdam: Meertens Instituut.
- Leenders, Karel** (2010). *De historische geografie van Oirschot in vogelvlucht. Teksten* <<http://www.bart.nl/leenders>> [8 november 2011].
- Mansion, Joseph** (1935). *De voornaamste bestanddeelen der Vlaamsche Plaatsnamen*. Brussel: Standaard Uitgeverij.
- Mitzka, Walther** (1950). *Der Ahorn*. Giessen: Schmitz.
- Mitzka, Walther** (1951). *Deutscher Wortatlas I/II*. Giessen: Schmitz.
- MWB**: Verwijs, Eelco & Verdam, Jacob (1885-1952). *Middel nederlandse Woordenboek* (11 dln.). 's-Gravenhage: Nijhoff.
- Philippa, Marlies, Debrabandere, Frans & Quak, Arend** (2003-2009). *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands* (4 dln.). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- PLAND**: *Databank Plantennamen in de Nederlandse Dialecten* <<http://www.meertens.knaw.nl/pland>>
- RW**: Franck, Johannes, Müller, Josef e.a. (red.). (1928-1971). *Rheinisches Wörterbuch* (9 dln.). Bonn: Klapp. Aanvullingen in <<http://www.woerterbuchnetz.de/NRhWB>>.
- Schwab, Ingo** (1983). *Das Prümer Urbar*. Düsseldorf: Droste.
- van Berkel, Gerald & Samplonius, Kees** (2006). *Nederlandse plaatsnamen. Herkomst en historie*. Utrecht: Prisma.

- Van den Bremt, Paul** (2005). 'Enkele aspecten omtrent de cultuurgeschiedenis van de inheemse en ingeburgerde gewassen van Vlaanderen'. *Relicta*, 1: 237-254.
- WLD** (2002): *Woordenboek van de Limburgse dialecten III.4.3: Flora*. Assen: van Gorcum. <<http://www.ruhosting.nl/wld>> [8 november 2011]
- Van Loon, Jozef** (2000). *De ontstaansgeschiedenis van het begrip 'stad'*. Gent: KANTL.
- Van Loon, Jozef** (2011). 'De etymologie van Aarle, Taarlo, Arendonk e.d.' *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 83 (te verschijnen).
- van Veen, P.A.F. & van der Sijs, Nicoline** (1997). *Etymologisch Woordenboek*. Utrecht-Antwerpen: van Dale.
- Weijnen, Antoon** (1996). *Etymologisch dialectwoordenboek*. Assen: van Gorcum.
- WVD**: De Pauw, T., Van Keymeulen, J. & Brok, H. (1996), *Woordenboek van de Vlaamse dialecten II.3: Flora*. Tongeren: Michiels.

